

Pénzteremtés vs helyi pénzek

© **BÁNÓCZY János**

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest
banoczy@lucifer.kgt.bme.hu

A tanulmány elsősorban a pénzteremtés folyamatát próbálja elemezni, majd kapcsolatát a helyi pénzekkel. Először a ma válságának egyik problémájaként a társadalom, beleértve a szakembereket, a közgazdászokat, viszonylag alacsonynak mondható pénzügyi ismereteit taglalja. A pénzteremtés problémáinak bemutatása előtt három történet szerepel. Elsőként a rováspálcáké, amelyet I. Henrik angol király kibocsátott ki kamatmentes pénzként, és több, mint 700 évig szolgált az angol birodalom. Másodikként a templomos lovagok története szolgál példát a kamatszedésmentes bankrendszerre. A harmadik a Fuggereké, akik megvalósították a korai „globalizációt”, s mint bankárok, az akkori Európa uraivá léptek elő, olyan vagyont felhalmozva, amivel pápák, királyok, császárok sorsát döntötték el.

A pénzteremtést a papírpénz, mint pénzhelyettesítő, megjelenése tette lehetővé. Amíg aranyfedezet volt a kibocsátott pénzek mögött, csak a háborúk okoztak komolyabb inflációt, s ezek elinflálták a felhalmozott adósságállományok jelentős részét, így nem tudott túlszaporodni a pénz a világban. Az 1971-es Nixon-sokk óta az aranyfedezet megszűnt, s vele jött a mozgó kamat és a lebegtetett árfolyam, ami példátlan mértékű pénzteremtéshez és a 2007-ben indult, mind a mai napig tartó pénzügyi válsághoz vezetett.

A pénzteremtés folyamatát ez idáig csak statikusan vizsgálták mind a közgazdászok, mind a pénzügyesek, megfelejtkezve egy apróságról: a hitelként teremtett pénz valóban megszűnik visszafizetésekor, azonban kamatot is kell utána fizetni. A folyamat elméleti dinamizálása megmutatja, hogy egyrészt a gazdaságban kezelhetetlen pénzügyi folyamatok indulhatnak be, másrészt a teremtett pénz után szedett kamat nagymérvű vagyonszerzést tesz lehetővé a bankárok hasznára.

Különbséget teszünk a helyi pénzek értelmezése érdekében – talán nemcsak egyedi megközelítésben – a pénz kibocsátása és teremtése között. A pénzügyi válság egyik ellenszere lehet a helyi pénzek kibocsátása. Magyarországon is elindult egy ilyen folyamat, azonban igen sok buktatóval jár a helyi pénzek kibocsátása, amelyekből egy csokorra való bemutatásra kerül. A tanulmány néhány tanulság levonásával zárul.

Bevezetés

2007-ben indult útjára az USA-ból a még mai is tartó gazdasági világválság. Magyarországon ehhez még hozzáadódott/adódik egy hosszabb időszakon keresztül előnyösnek látszó hitelek felvétele különböző külföldi valutában, majd a forint árfolyamának hirtelen, drasztikus romlása következtében kialakult adósságválság (ami nemcsak magyar jelenség).

Sokan a hitelfelvevőket hibáztatják s bírálják alacsony pénzügyi műveltségük miatt, holott a szakemberek és a bankok felelőssége sem elhanyagolható. A bankok által kínált hitelkonstrukciók olyanok voltak, hogy igen sok, szakembernek tekintett közgazdász is „beugrott” a felkínált lehetőségnek, ami feltehetően szintén hiányos pénzügyi ismereteiknek tudható be.

Tehát a probléma egyik oldala, hogy a közgazdászok többsége sem ért a pénzhez, nem érti a pénzügyi folyamatokat. Akkor viszont mit várhatunk az utca emberétől. A másik, a banki oldalról később. Lényegében mind az ismert és oktatott mikro-, mind a makroökonómiából hiányzik a pénz. Az ok: a gazdasági, pénzügyi folyamatokat reálpénzzel, tehát a nominálpénzért kapható árumennyiséggel írják le, mondván, hogy a pénz változtatja értékét. Reálbér, reál GDP, reálfolyamatok, stb. szerepelnek bármely közgazdasági közleményben, legyen az folyóiratcikk, tankönyv, vagy szakkönyv. Az elméleti közgazdaságtan a reáljavak használatával, ill. a pénzkínálat exogénnek tekintésével számúzte a pénzt a gazdaság vizsgálatából. A pénzügytan sem áll jobban, az elméleti közgazdaságtanra támaszkodó, a pénzügyi folyamatokat leíró egyenletei szintén elsősorban reáliákkal működnek.

A pénzről sokan már a középfokú, majd nem kevesen a felsőfokú képzésben megtanulják funkcióit, esetleg részben a történetét, lényegesen kevesebben a banki műveleteket, a banki aktívákat és passzívákat, a banki mérlegeket. A pénzteremtés statikus folyamata is szinte minden felsőfokú közgazdasági és pénzügyi tankönyvben szerepel, így mindenki, aki valamelyik tárgyat tanulta – elméletileg – ismeri a folyamatot, függetlenül attól, hogy képzettségét tekintve közgazdász-e vagy sem. Ennek ellenére bár – talán – a közgazdászok többnyire tisztában vannak bizonyos alapösszefüggésekkel a pénzteremtéssel, a pénzügyi folyamatokkal kapcsolatban, azonban ezeknek a társadalomra gyakorolt hatásával nem.

Pedig a bankok nem pusztán betétgyűjtéssel, hitelnyújtással és egyéb banki szolgáltatásokkal foglalkoznak. Ma már hitelezési gyakorlatuk jelentősen befolyásolja a termelhető és a fogyasztható jószágok körét. A „gyorsuló idő” nem engedi meg a termelőknek, hogy megvárják, amíg profitjukból összegyűlik egy komolyabb beruházáshoz szükséges pénz, hitelt vesznek fel a jövőbeni profitjuk terhére, ami mindig tartalmazza a kockázatot, mint veszélyforrást, hiszen nincs garancia a hiteltörlesztéshez és a kamatfizetéshez szükséges profit kitermelésére. A munkavállaló fogyasztó türelmetlen, szeretne minél hamarabb hozzájutni az általa kívánatosnak tartott, de a jövedelméhez képest drága jószághoz. A jövőbeni jövedelmét terheli meg, s számára sincs ma már semmi garancia hosszabb távon állásának s így jövedelmének megtartására. De csak egyszer élünk.

Nem kell hozzá komolyabb elméleti bizonyítás, hogy belássuk, a bankok döntenek el, milyen termékek gyártását támogatják, s milyen fogyasztási cikkeket, milyen hitelfeltételekkel kínálnak a fogyasztóknak.

Maga a termelés eleve hiteligenyes. Szinte mindig is az volt. A mezőgazdaságban a gazdák jelentős része földdel rendelkezett, de a jó minőségű vetőmag megvételéhez szükséges pénzzel nem. A vevők nem fizetése esetén a termelés folyamatosága is mindig igényelte a forgóeszköz hitelt. Ha valamely okból megakadt a hitelezés kereke, termelési válságok alakultak ki. (Elgondolkoztató, hogy a gazdasági válságokban mekkora a szerepe a túltermelésnek és mekkora a pénzhiánynak.)

Ha hiányzik a pénz a gazdaságból, valahonnan pótolni kell. A XIX. század végén és a XX. század elején kialakult gazdasági válságok elősegítették a „pénzjobbítók”-nak a megjelenését, elméleteik megalkotását, illetve a – központi bankoktól független – helyi pénzek megjelenését. Célunk kettős: egyrészt bizonyítani, hogy a kereskedelmi bankok pénzteremtése a gazdaságok számára kezelhetetlen folyamatokat eredményez, másrészt megvizsgálni, hogy a pénzrendszer által okozott problémákra gyógyírként kezelt helyi pénzek bevezetése milyen problémákat vet fel.

Pénzkölcsönzés és pénzteremtés

A pénzzel kapcsolatos mai problémák gyökerei az aranypénz megjelenéséig nyúlnak vissza. Az árupénzek nem okoztak sem monetáris, sem fiskális problémákat. Például Babilonban, az ie. III. évezredben a búza töltötte be a pénz szerepét. A mai funkcionális pénzfelfogásból, az értékmérő, forgalmi eszköz, fizetési eszköz, világpénz, vagy felhalmozási funkciókból az utolsót nem teljesítette, mivel romlékony volt (penész, kártevők, stb. pusztították). Viszont a cseréhez szükséges funkciókat az akkori világban maradéktalanul ellátta.

Az árupénzek közül kivált, aranyból vert pénzeknek számos előnyük volt: kis mennyiségben nagy értéket képviseltek, könnyen voltak szállíthatók, nagymértékben oszthatóak stb. Azonban megjelenésükkel feltűnt az 5. funkció, az eredetileg kincsképző funkció. Az arany egyrészt viszonylag kis mennyiségben állt rendelkezésre, másrészt ki is volt vonható a forgalomból, akár felhalmozás, akár ékszerkészítés céljára, összhangban a kincsképző funkcióval. Időnkénti hiánya meg tudta akasztani az árucserét.

A pénzkölcsönzés kora

A magánbanki pénzteremtés az újabb idők terméke. Létrejöttéhez szükség volt a változók megjelenésére. A kamatszedés illegális volt a katolikus Európában (és illegális mind a mai napig az iszlámhoz tartozó országokban), mert az egyház szigorúan tiltotta. A tiltás nem állami, egyházi volt. A tiltás más vallásúakra nem vonatkozván mindig voltak uzorások, akik magas kamat fejében pénzt kölcsönöztek. Volt, aki főuraknak, uralkodóknak, s volt, aki a termelőknek. Az előbbi veszélyeket is rejtett magában, mivel sok helyen a főuraknak is volt pallosjoga. Mintegy a XVI-XVII. századig azonban csak aranypénzt lehetett kölcsönözni. A pénz addigi történetéből kiragadunk néhány – talán nem mindenki által ismert és általunk érdekesnek ítélt – részlet:

I. történet. rováspálcák^{1,2} – I. Henrik angol király (1068-1135), aki 1100-ban került a trónra, nem engedte az aranypénz használatát. Helyette un. rováspálcákat bocsátott ki, amelyeket kibocsátásakor rovátkákkal láttak el, majd hosszában kettéhasították s az egyik felét a kincstárban tartották. A másik felével fizették ki az udvari szállítókat, a hivatalnokokat, stb., de rováspálcával lehetett az adófizetési kötelezettség teljesíteni. A rováspálca használata ennél sokkal szélesebb körű volt. Kölcsönügyleteknél – más országokban is – a megfelelő rovátkákkal ellátott, kettéhasított rovásfa, vagy pálcá egy felét a hitelező, a másikat az adós kapta. A rováspálca kizárt minden utólagos, egyoldalú (szerződés) módosítást, megelőzött minden vitát a felek között³. I. Henrik rováspálcáit több, mint 700 évig használták, Angliában 1834-ben használták fel az utolsó – igaz, nagyértékű - rováspálcát. I. Henrik pénze több előnyvel rendelkezett: nem volt hamisítható, az állam bocsátotta ki kamatmentesen, mennyisége a király akaratától függött. Nem tudjuk miért, talán, mert később a megjelent aranypénz miatt megszűnt a kibocsátása de nem inflálódott.

¹ http://hu.wikipedia.org/wiki/I._Henrik_angol_király

² http://epika.web.elte.hu/doktor/publ_orbana.html

³ ugyvitel.uw.hu/szovszerk/3oldalal/Az%20iras%20elozmenyei.doc

II. történet: templomos lovagok⁴ – A XI-XIII. század Európa történelmében a keresztes háborúk története. A Szentföld védelmére alakult templomos lovagok (1118 – 1307) csaknem 2 évszázados tevékenysége kiterjedt szinte egész Európára, Portugáliától Magyarorszáig, Olaszországtól Skandináviáig. Kilenc francia lovag alapította a rendet a Szentföldön. „A pápa kivette a rendet a püspökök joghatósága alól, felmentette őket a birtokaik után járó egyházi tized fizetése alól, és engedélyezte számukra templomok építését, káptalanok választását.” Pápai zsinaton választották meg a nagymestert, aki a lovagokra és a szerzetesekre alapozott haderő feje volt, azonban gazdasági kérdésekben a káptalannak volt döntő szava.

Tevékenységük vége felé Európa legütőképesebb hadseregével rendelkeztek, egyetlen uralkodó sem tudott kiállítani hasonló erejű sereget, így ebben az időszakban nem voltak jelentős háborúk, a béke és fejlődés időszaka köszöntött Európára. A rend a vagyonát pénzadományokból és a nekik juttatott birtokokból (amelyeknek működtetése tekintélyes jövedelmet biztosított számukra) gyűjtötte, az akkori uralkodóknak sem fizettek adót.

Bankári tevékenységük: templomaik valóságos erődök voltak, így pénzvagyonukat (aranyukat) templomaikban őrizték és egyrészt *kamatmentes kölcsönöket* nyújtottak az arra rászorulóknak, köztük uralkodóknak is, mint pl. a vesztüket okozó I. (Szép) Fülöpnek, másrészt a gazdagabbak, ha utaztak, az otthonukhoz legközelebbi templomban rájuk bízta a pénzüket, amelyről – titkosírással írt – nyugtát kaptak és a célállomásnál lévő templomban a nyugtáért megkapták a pénzüket helyi pénzben. Tehát értékmegőrzők, bankárok és pénzváltók is voltak. Talán másképp alakul Európa s a világ sorsa, ha IV. (Szép) Fülöp nem vet szemet vagyonukra és egy koncepciós persorozatban nem írtja ki őket. (700 év után, a vatikáni levéltár titkosított anyagai alapján, 2007 őszén kezdték előkészíteni a rehabilitációjukat, ami mind a mai napig nem történt meg).

III. történet: a Fuggerek (Ogger, 1999) – A keresztes háborúkban a seregek egy része Itálián keresztül jutott el Jeruzsálembe, ami jelentősen elősegítette egyes városállamok meggazdagodását. A hadak élelmiszerral való ellátásáért, hajókon a Szentföldre szállításáért komoly pénzeket fizettek a hadak vezetői. Így pénztökéket elsősorban a kereskedők gyűjtöttek, mivel a kereskedelmi tevékenység már akkor is tőkeigényes volt. Az igazi tőkefelhalmozást a nemzetközi kereskedelem tette lehetővé, amely komoly haszonnal kecsegtetett, viszont óriási volt a kockázata is. A felhalmozott pénzekből alakultak a XIV. század elején az első itáliai bankári funkciókat is ellátó pénzintézetek és megjelent a bankcsődök is. Például a firenzei Peruzzi (1343-ban), majd a Bardi (1346-ban) bankház tönkre ment, mivel a francia és angol királyok nem fizették vissza tartozásaikat (pl. Vigvári, 2004).

Az itáliai bankárok megjelentek Európa más országaiban, így a német hercegségekben is és magukkal vitték nemcsak pénzüket, tudásukat is. A XV. században új bankárdinasztia alakult ki Augsburgban, a Fugger Kereskedőház. A banktőkének és a korai „globalizáció”-nak – a közgazdászok és pénzügyesek által szinte elfeledett – legtanulságosabb története a Fugger család (akiknek a nevéből származik a „fukar” szavunk) históriája.

A dinasztia alapítója Hans Fugger, aki a XIV. sz. közepén, 1367-ben szegény falusi takácsként költözött Augsburgba, beházasodással tette meg az első lépést a gyarapodás felé. Másfélszáz év múlva leszármazottai kezében volt a Német-római Birodalom vagyonának körülbelül 1/10-e.

⁴ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Templomosok>

"Gazdag" Jacob Fugger (1459-1525) fejlesztette a vállalkozást európai méretűvé és fia, Anton (1493-1560) tovább szaporította a vagyont. Gazdagodásuk és hatalmuk kialakulásának megértéséhez tudni kell, hogy a legnagyobb gazdagság évszázadok alatt – egy minden vihart kiállt szervezet – a katolikus egyház főpapjainak kezében halmozódott fel, a nemzetközi kereskedelmi társaságokon kívül. Németföldön is voltak hercegérsekek, akiknek vagyona messze túlszárnyalta a császáret és némely fejedelmét. A világi fejedelmekkel ellentétben az egyházi javadalmak birtokosainak nemigen állt érdekében, hogy kérkedjenek a vagyonukkal. Csak a beavatottak ismerték az egyházfejedelmek tényleges vagyoni helyzetét.

Az egyik leggazdagabb közülük Melchior von Meckau, Brixen hercegérseke volt. Nem tudni, hogyan került kapcsolatba a Fugger családdal, illetve vállalkozásukkal. Melchior von Meckau sok Fugger-üzletet pénzelt titokban, a cég csendestársaként. Betétje olykor a teljes társasági tőkét is meghaladta, de neve természetesen sohasem szerepelt a cég könyveiben. A Fuggerek ügyességének köszönhetően az idegen pénz is szép kamatot hozott, így az együttműködés meglelégedéssel töltötte el mind a hercegérseket, mind a kereskedőházat.

Az addig augsburgi textilvállalkozóként működő Fugger-ház európai kereskedelmi hatalommá emelkedése 1494-ben kezdődött, amikor a Fuggerek a magyar Thurzó-családdal összefogva a Felvidéken ezüst- és rézbányákat nyitottak. (Magyarországon így a felvidéki rézbányászat jövedelme a **Mohácsot** megelőző évtizedekben a családot gazdagította. II. Lajos kísérletére, amikor a bányákat saját kezelésébe vette, pénzügyi blokáddal válaszoltak (1525-26), ezzel jelentősen nehezítve az amúgy is kétségbeejtő helyzetben lévő ország felkészülését a várható **török** támadás elhárítására.) 1498-ban 150 ezer aranyforint kölcsön fejében Zsigmond tiroli érsek egy, a Fuggerek vezetése alatt álló augsburgi konzorciumnak adományozta az ottani ezüst és réz kitermelésének jogát. A konzorcium hamarosan ellenőrzése alá vonta az észak-európai rézkereskedelmet. Röviddel rá az augsburgi rézszindikátus, és így mindenekelőtt a Fuggerek, szinte tetszés szerinti monopolárákat diktálhattak. A szintén augsburgi székhelyű Welser-kereskedőházzal a Fuggerek bekapcsolódtak a tengerentúli fűszerimportba is és a portugál király engedélyével, a busás haszonnal járó fűszerkereskedelemből is kivették részüket.

Hamar megtanulták: minden hasznuk az akkor is állandó pénzhiánnyal küszködő királyokkal, hercegekkel, grófokkal való kapcsolataikból származhat. A család legjelentősebb személyisége, "Gazdag" Jacob Fugger egyenesen a Habsburgok házibankárává vált. (Vetélytársai, a Höschstetter-ek a kisemberek pénzét gyűjtötték és forgatták meg ugyanekkor ...). Különleges kapcsolatok fűzték I. Miksa császárhoz. Habsburg Miksának, mintegy 10 év uralkodás alatt, sikerült 625 000 gulden adósságot összeszedni a Fuggerek felé ... ezt birtokai, illetve birtokai jövedelmének elzalogosításával, illetve számukra kedvező törvények meghozásával törlesztette a Fuggerek felé.

Amikor I. (Habsburg) Károly spanyol királyt V. Károly néven német királlyá és német-római császárrá választották (1519.) Valois I. Ferenc francia király ellenében, a Fuggerek, Welserek és az itáliai bankárok kölcsönei döntöttek a Habsburgok javára. A Fugger testvérek jóváhagyása és anyagi támogatása nélkül ekkor már nem történt sem császár-, sem pápaválasztás, sem hadüzenet, sem békekötés Európában. Korábban sohasem, de később is ritkán fordult elő, hogy a koncentrált gazdasági hatalom ennyire meghatározta, s ellenőrizte volna a világpolitikát. Államférfiak helyett lényegében egy magánvállalkozó kormányozta az akkori világot, s pénzemberektől, kereskedőktől függött például az, hogy egy Habsburgot vagy egy Valois-t válasszának-e német-római császárnak.

VI. Sándor, a Borgia-pápa, után trónra lépő pápa 2 hónapig funkcionált, ezután újat kellett választani ... ekkor olyasvalaki került a Vatikán élére, akit a Fuggerek helyi megbízottja támogatott a választáson... Az új pápa trónra lépését követő első évben megduplázódott a római Fugger-faktoria (ügynökség) forgalma. Áttételesen a reformáció kirobbanásához is hozzájárultak, hiszen Albert mainzi érsek a tőlük felvett kölcsön törlesztésére rendelte el pápai jóváhagyással a búcsúcédulák árusítását német területen, ami ellen Luther Márton 1517. október 31-én a híressé vált 95 tézissel tiltakozott.⁵

Diszkréciójuk hasonlított a mai zürichi és genfi bankokéhoz, a Szentszékhez fűződő tranzakcióikat jórészt titkos számlákon vezették. A Fugger-cég könyv szerinti vagyona Gazdag Jakob halálakor 2 millió gulden volt, Anton idejében pedig elérte az 5 millió guldent - és ebben úgy tűnik nem számolták be az olyasfajta nem biztos, hogy valaha is behajtható kintlévőségeket, mint azt a potom 3.5 millió guldent, amivel a Habsburg Ház tartozott ekkorra a Fuggereknek...

Korukat jóval megelőzve ismerték fel az információszerzés fontosságát. „Gazdag” Jakob Fugger magánhírszolgálatot hozott létre, fizetett ügynököket alkalmazott, akik a minden jelentősebb európai városban meglévő Fugger-képviselőten keresztül (faktoriák) juttatták el híreiket az augsburgi központba. (A különösen fontos híreket tükrök segítségével továbbították.) Később, a nyomtatás előnyeit kihasználva, a legfontosabb híreket publikálták, így lényegében a modernkori újságírás elindítói is ők voltak. Szoros összefonódásuk a Habsburg-házzal később a házra nézve végzetesnek bizonyult, a kellő politikai hatalom megszerzése után a Habsburgok már kevés hajlandóságot mutattak a kölcsönök visszafizetésére.

A Fuggerek bukásának alapvető oka talán az volt, hogy túlzottan érdekeltté váltak a politika játszótérén és a reformáció ellenében üzleti ügyei Vatikánhoz kötötték őket, illetve túl nagy kölcsönöket nyújtott a Habsburg-háznak – viszont valószínűleg az ő pénzének köszönhetően, a reformáció megállt a déli Alpok északi oldalán. A céget végül a harmincéves háború után, 1658-ban számolták fel teljesen.

Néhány következtetés

Mind a három történet messzemenő, a mai helyzet megértését elősegítő következtetések levonására ad lehetőséget. Az első két történet a kamatmentes pénzről szól. Legfőbb tanulsága, hogy a gazdaság működtethető kamatmentes pénzzel is, szemben a ma szinte kritika nélkül elfogadott, kamattal terhelt pénzzel. I. Henrik angol király megteremtette a kamatmentes pénzkibocsátást. A templomosok megvalósították – a keresztény dogmák betartásával – az ideális, kamatmentes kölcsönzést és „csak” birtokaik jövedelméből gyarapodtak (természetesen az adományok is számottevően növelték anyagi lehetőségeiket), de nem éltek (vissza) a pénz birtoklása által nyújtott kamatszedés még nagyobb hatalmat biztosító lehetőségével.

A kereskedelmi tőkéből kialakuló „banktőke” – bár kezdetleges formában – már a korai középkorban megjelent és kiegészítették egymást (valójában történelmi adatok szerint ez már az ókorban is előfordult – lásd mind a görögöknél, mind a rómaiaknál az adósrabszolgaság intézményét). A Fuggerek hatalma „csak” a kamatszedésen és a politikával való összefonódáson alapult, még nem tudták kihasználni a pénzteremtés erejét. Nehezen érthető, hogy ennek ellenére sem Adam Smith a „Nemzetek gazdaságá”-ban, sem követői a legkülönfélébb témájú munkáikban alig, vagy egyál-

⁵ <http://lfg.hu/4998/rpg/reszlet-gunter-ugger-a-fuggerek-c-konyvebol/>

talán nem fordítottak figyelmet a pénz gazdaságban betöltött szerepének feltárására, holott nem feltételezhető, hogy mindannyiuk figyelmét elkerülte a Fuggerek s a többi, kisebb kereskedő- és bankház évszázadokon keresztül tevékenysége és gazdaságra gyakorolt hatása.

Adam Smith „mentségére” még felhozható, hogy egyrészt az ő korában nem vált még élesen szét a termelés és a kereskedelem, másrészt a bankok gazdasági szerepe is sokkal kisebb volt, harmadrészt a pénzrendszer aranyalapú volt, ami némi stabilitást adott az áraknak (bár D. Ricardo már a papírpénz okozta infláció kapcsán foglalkozott a pénzzel), azonban követőinél ezek a „mentségek” már nem álltak/állnak fenn.

Ily módon – a tőkefelhalmozás e korai szakaszában – a kereskedelmi és a banktőke már összefonódott és a gazdaság, ill. a gazdagság további alakulásában – az ismert közgazdaságtanban nem igazán tárgyaltan, de – alapvető szerepük volt. Bár a Say dogmát, a mennyiségi pénzelméletet, a semleges pénz feltételezését már egyes irányzatok meghaladták, a pénz gazdaságra gyakorolt hatását csak egyes, a közgazdaság tudományának perifériáján működő alternatív közgazdászok vizsgálták/vizsgálják.

A mai eseményeket gondosan szemügyrevevőnek nem kell sokat erőlködni, hogy megtalálja a párhuzamot a Fuggerek egész Európára kiterjedő és a mai pénztulajdonosoknak – már a kamatszedés és a pénzteremtés kettősségén alapuló – az egész világra kiterjedő globalizációs törekvései között. Az eltelt párszáz év alatt csak a módszerek finomodtak, a cél ugyanaz maradt: a pénz és a vele a hatalom mérték-telen növelése a magán-kamatszedés által.

A pénzteremtés kora

Az időszakonkénti aranyhiány miatt az árucseré fenntarthatósága érdekében jelentek meg – feltehetően először Európában – az első pénzhelyettesek, a kereskedelmi váltók, amelyeket később bankári váltók, a bankjegyek váltottak fel, míg végül az állam (az uralkodók) rájöttek, hogy a pénzkibocsátás komoly haszonnal jár és megjelentek a papírpénzek. De az I. világháborúig az aranypénz volt a pénz. Mind a bankjegyeken, mind a papírpénzen feltűntették aranyra válthatóságukat. Ezért akár a bankjegy, akár a papírpénz kibocsátójának arannyal, aranypénzzel, azaz fedezettel kellett rendelkeznie, hogy szükség esetén be tudja váltani ígérvényét.

A XIX. században már vitatni kezdték az aranyfedezet szükségességét (lásd currency-banking vita Angliában), azonban az akkori közgazdászok egy része, félve az inflációtól, ragaszkodott a papírpénz aranyfedezetéhez. Törvényileg elő is írták (lásd Angliában a Peel-törvényt), azonban szükség – elsősorban háború – esetén azonnal hatályon kívül is helyezték a pénzkibocsátást korlátozó törvényeket. A fedezet előírása szinte sohasem jelentett teljes fedezetet (pl. Vigvári, 2004).

A pénzteremtés statikus elmélete

Az aranyművesek, a pénzváltók, az aranymegőrzők a bankári váltók, az aranyfedezet mellett kibocsátott bankjegyek megjelenése után hamar rájöttek, hogy a náluk betétként elhelyezett arany egy része nem mozog, mivel nemcsak kivesznek, hanem folyamatosan el is helyeznek betétet. A nem mozgó arany terhére kibocsátható fedezettel nem rendelkező bankjegy, így létrejött a *résztartalékolású magánbanki pénzter-*

remtés. Problémát az okozott, ha valamilyen esemény hatására a betétesek egyszerre akartak hozzájutni aranyukhoz. Ekkor jött a bankcsőd.

Az aranyfedezet feletti pénzkibocsátás kezdetben bűncselekmény volt. Azonban, amikor az államok magukhoz ragadták a pénzkibocsátás jogát, legálissá tették *rész-tartalékolású pénzteremtést*, mivel háborúik pénzügyi fedezetére nem volt elég aranyuk.

A résztartalékolású pénzteremtés azonban veszélyeket hordoz magában. Ezen veszélyek vizsgálata előtt nézzük meg először magát a folyamatot a tankönyvek példáján keresztül.

Ennek illusztrálására bemutatunk egy egyszerű példát – a részletek kitárgyalása nélkül –, ami dinamikájában mutatja be a folyamatot. Az első lépése a folyamatnak bármelyik Makroökómia, illetve Pénzügytan jegyzetben megtalálható s az alábbi feltételek nem módosítják ezt a lépést. Feltételek:

- ✓ az egyszerűbb érthetőség kedvéért feltételezzük, hogy aranypénzrendszer van,
- ✓ a gazdaságban csak aranypénz és számlapénz forog⁶ (azaz nincs papírpénzforgalom a gazdaságban);
- ✓ a pénzügyi rendszer kételemű, jegybank és kereskedelmi bank alkotja;
- ✓ a jegybank csak aranypénzt tart, valamint 10% kötelező tartalékrátát ír elő és nem szed, nem fizet kamatot;
- ✓ a kereskedelmi bank (a továbbiakban: a bank) hitelezéskor számlát nyit az ügyfeleknek, a hitelt 5 évre, 5%-os kamat mellett nyújtja, valamint a hitelezési lehetőséget teljes mértékben ki tudja használni, ki is használja, illetve a hitelt január 1-én nyújtja és a törlesztés a kamatfizetéssel együtt december 31-én történik;
- ✓ tegyük fel, hogy a banknak 1000 aranypénze van induláskor, betétként. Ez lehet saját, vagy ügyféltől kapott betét.

Az alkalmazott jelölések:

re – kötelező tartalékráta

RE – a kötelező tartalék

H – hitel

r – a hitel kamatláb

R – a hitel kamata

IB – induló betét

HB – a hitelnyújtással keletkezett betét

KB – a kapott kamat betéte (mivel a kamat tartalékká válik)

MFÖ – mérleg főösszeg

mm_0 – a tankönyvi elméleti pénzmultiplikátor ($1/re$)

dmm_0 – az elméleti dinamikus pénzmultiplikátor

Ezen feltételek mellett, a hitelkihelyezés, a pénzteremtés után az induló banki mérleg:

⁶ Az aranypénzrendszerben az arany volt a bank által kibocsátott pénz fedezete; azonban a mai pénzrendszerben a jegybanki „kemény” pénz és a kereskedelmi banki „lágú” pénz megkülönböztetése szinte lehetetlen a pénzként használt értékpapírok miatt.

1. táblázat

2000.01.01	Aktíva	Passzíva	
kötelező tartalék (RE0)	1000	1000	induló betét (IB0 - arany)
kihelyezett hitel (H0)	9000	9000	hitelbetét (HB0 - számla- pénz)
MFÖ	10000	10000	MFÖ

A) Először nézzük meg, mi történik kamatmentes esetben az év végén: A 0. év december 31-i állapot: H0-ból törlesztenek 1800-at számlapénzzel. A kötelező tartalékot arányosan visszkapja a bank:

2. táblázat

2000.12.31	Aktíva	Passzíva	
RE0	820	1000	IB0
H0	7200	7200	HB0
RE*	180		
MFÖ	8200	8200	MFÖ

ahol RE* a hitel első törlesztéséből felszabadult tartalék, aranypénzben.

Ha a bank nem nyújt újra hitelt a gazdaságnak, pénzsűke áll be. Meg tudja akasztani a gazdaság működését. De feltételeinknek megfelelően a bank a visszakapott 180 aranypénz terhére új hitelt bocsát ki január 1-én:

3. táblázat

2001.01.01	Aktíva	Passzíva	
RE0	820	1000	IB0
H0	7200	7200	HB0
RE1	180		
H1	1800	1800	HB1
MFÖ	10000	10000	MFÖ

A bank az ügyleten nem nyer semmit, még a működési költségei sem térülnek meg. Ebben a rendszerben nem alapítanak magánbankot.

Ha nincs kamatfizetés, a folyamat végtelenszer ismétlődhet anélkül, hogy bármi is változna. A pénz ebben az esetben „dinamikusan” is semleges, de ez a folyamat valójában statikus (esetleg kvázidinamikus az ügyfelek változása miatt), ami teljesen megfelel a mai mainstream elméletének és szemléletének. Nincs valódi szerepe a kötelező tartalékrátának.

A pénzteremtés dinamikája

B) Kamat felszámítása esetén teljesen megváltozik a helyzet. Az 1. év január 1-én a banki mérleg a kamatból és visszakapott tartalékból történő új hitelek nyújtása után:

4. táblázat

2001.01.01	Aktíva	Passzíva	
RE0	820	1000	IB0
H0	7200	7200	HB0
RE0'	180		
H0'	1800	1800	HB0'
RE1"	450	450	KB0'
H1"	4050	4050	HB1"
MFÖ	14500	14500	MFÖ

A 2. év január 1-én a banki mérleg a kamatból és visszakapott tartalékból történő új hitelek nyújtása után:

5. táblázat

2002.01.01	Aktíva	Passzíva	
RE0	640	640	IB0
H0	5400	5400	HB0
RE1	180	180	IB0
H1	4977	4680	HB1
RE1*	333	630	IB0+R0
RE2'	297	2970	HB2'
H2'	2673		
RE2"	652,5	6525	KAB
H2"	5872,5		
MFÖ	21025	21025	MFÖ

Mint látható, a banki mérleg főösszege rendre, 10000, 14500, 21025, tehát a növekedés exponenciális.

Az 1. évben a tankönyveknek megfelelően: $MFÖ_0 = IB/re = mm_0 \times IB$. A gazdaságban levő pénzmennyiség $MFÖ_0 \times (1-re) = M1_0$, ami egyben a gazdaságban a számlapénzből rendelkezésre álló pénz, mivel az aranypénz a jegybanknál pihen, mint tartalék. Az n-edik évben így:

$$MFÖ_n = \left(1 + r \times \left(\frac{1}{re} - 1\right)\right)^n \times MFÖ_0 = dmm_0 \times MFÖ_0.$$

A harmadik évre: $MFÖ_3 = 30486,25$ s a 10. évre: $MFÖ_{10} = 410846,9$ közelítőleg. A gazdaságban levő számlapénz, a kihelyezett hitel, rendre: $H_0=9000$, $H_1=13050$, $H_2=18922,5$, $H_3=24437,6$, $H_{10}=369761,3$, azaz az MFÖ 90%-a. A fennmaradó 10% a jegybankban tartalékolt aranypénz, a bank tiszta nyeresége, ha levonjuk belőle az induló betétet. Így 0, 450, 1102,5, ..., tehát növekedése szintén exponenciális.

Következtetések: nem igyekszünk teljességre, csak a számunkra fontosakat fogalmazzuk meg.

- természetesen a valóságban nem képes egy bank sem így működni, azonban a pénzteremtés folyamatának dinamikáját – véleményünk szerint – jól szemlélteti a példa;

- a gazdaságban levő pénzmennyiség exponenciálisan növekszik, olyan mértékben, ahogy a reálgazdaság növekedése a szűkös erőforrások miatt lehetetlen;
- a bankárok profitja, a kamat is exponenciálisan növekszik, ami a reálgazdaságban szintén elképzelhetetlen;
- a folyamat fenntartásához, a maximális profit biztosításához a banknak mindig új hitelt kell kibocsátania, különben a pénzmegsemmisülés következtében lecsökken a pénzmennyiség, ami egy dinamikus fejlődő gazdaságban fizetési problémákhoz vezethet;
- a folyamat csak akkor tartható fenn, ha bank ügyfelei a kamatnak megfelelő aranypénzt tudnak szerezni (ez egy újabb, itt nem tárgyalt probléma forrása);
- a pénzmennyiség növekedése nélkül a rendszer fenntarthatatlan, működésképtelen;
- a pénzmennyiség - ilyen mértékű - növekedése automatikusan inflációt generál;
- a jegybank tehetetlen a résztartalékolású bankrendszer által okozott infláció megállítására. Legfeljebb 100%-os kötelező tartalékráta mellett tudná egyértelműen szabályozni a pénzmennyiséget a gazdaságban.

Az infláció tehát a rendszer belső állapotából következő, így nem megállítható jelenség. A magánkamat-szedés párosítva a résztartalékolású bankrendszerrel kezelhetetlen folyamatokat eredményez. És ekkor még nem beszéltünk a kiemelkedően magas kamat, azaz az uzsora egyéb negatív hatásairól.

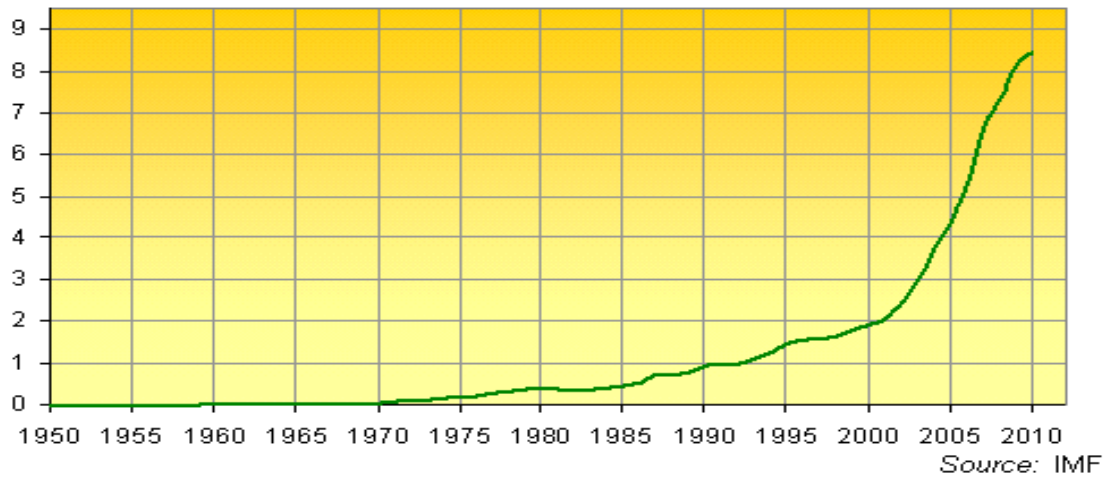
A fenti kis példa bemutatja a mai gazdaság fejlődésének irányát és a jelenlegi gazdasági válságtól való megszabadulás reménytelenségét. Az ezt a válságot okozó hiba rendszerhiba. Leküzdéséhez a rendszert kell megváltoztatni.

A rendszer fenntarthatatlansága 1971, a Nixon-sokk, azaz az arany demonetizálása óta áll fenn, amikor megjelent a változó kamatláb és a lebegtetett árfolyam. Eddig az időpontig a hitelek rögzített kamatlábát meghaladó infláció, mint biztonsági szelep működött a rendszerben, mivel a fix kamatlábbal a rendszerbe került többlet pénzmennyiség elinflálódott, hiszen mind a hitel, mind kamata elértéktelenedett, így a hitelnyújtók elvesztették pénzüik jelentős részét. A mozgó kamatláb – mivel a banknak biztosítja az inflációs ráta feletti kamatláb meghatározásának lehetőségét, tehát a pozitív reálkamatlábát – kiiktatta ezt a biztonsági szelepet és biztosította a pénz végnélküli szaporodását.

A világban található pénz mennyiségének szaporodásáról talán még szemléletesebb a következő néhány ábra, amely – úgy véljük – nem igényel különösebb magyarázatot. Az első ábránál a törést az 1971-es Nixon-sokk és az 1973-as olajválság utáni „biztonsági szelep” kiiktatás okozta.

1. ábra. A világ tartalékvaluta mennyiségének alakulása⁷

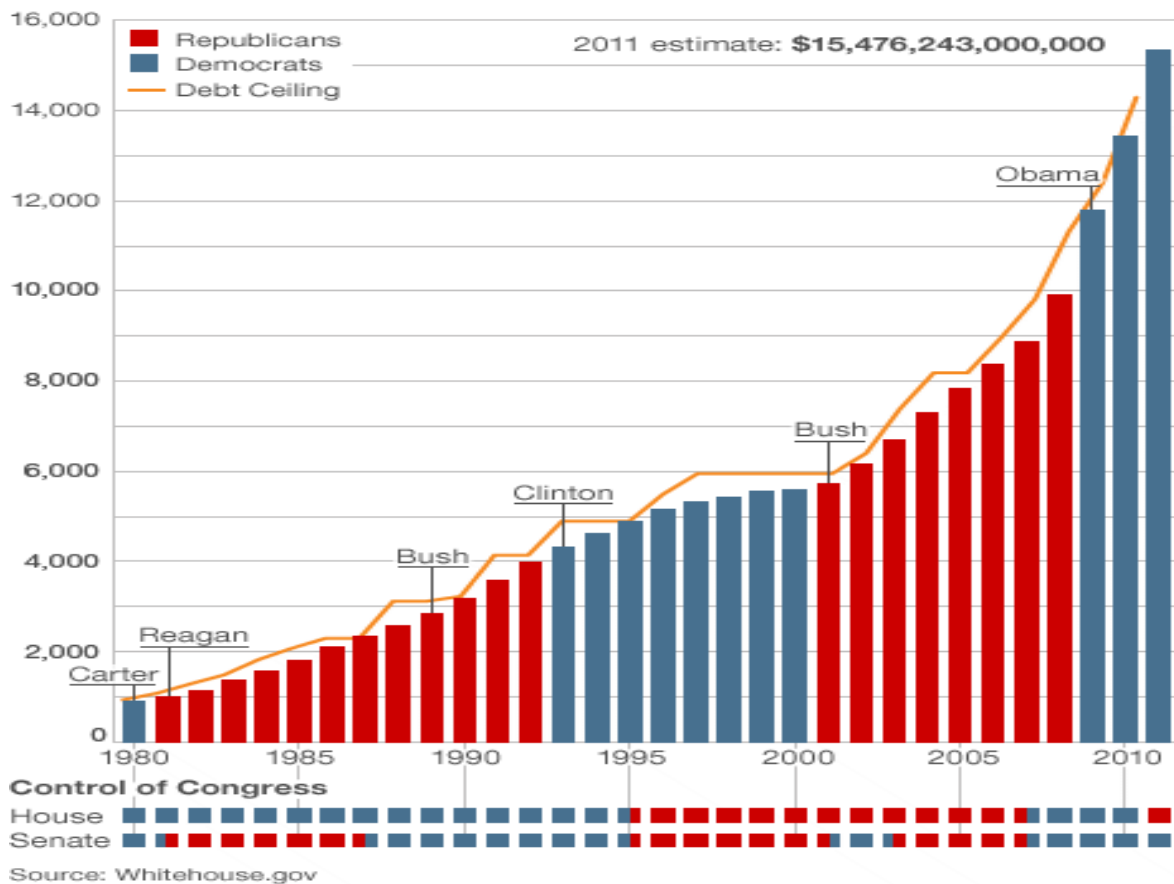
World Foreign-Currency Reserves (\$trillion)

2. ábra. Az USA adósságállományának alakulása 1940-2005 között⁸

US debt ceiling

USD, in billions

Az 1. és a 2. ábra azonos tendenciája több, mint feltűnő. A világ tartalékvaluta mennyiségének és Fed pénzkibocsátásának párhuzama.

⁷ http://static.safehaven.com/authors/ash/18605_a.png

⁸ <http://stevehollier.wordpress.com/2011/07/26/us-debt-crisis-dancing-on-a-knifes-edge/>

A helyzet azóta valószínűleg nem változott, inkább romlott. Az ábra jól mutatja a pénzmennyiség növekedését a világgazdaságban, ami – mivel a dollár a fő tartalékvaluta – a magánkézben levő Fed mértéktelen pénzkibocsátásának a következménye.

A fenti okfejtéssel talán arra a kérdésre is részben választ adtunk, hogy „Miért fontos, ki bocsátja ki, ki teremti a pénzt?”

Pénzteremtés és infláció

Bár már az ókorban is ismert volt az infláció jelensége, a háborúk mellett igazán az ipari forradalom egyre növekvő ártermelése és az ehhez szükséges pénzmennyiség növelése/növekedése fokozta az inflációs veszélyt. A XIX. század végére mind az észak-, mind a dél-amerikai földrészen komoly inflációs hullámok zajlottak le. A pénzromlás sokakat tönkretett, munkanélküliséget okozott, és válságokat teremtett⁹.

Bár a gazdaságtörténészek nem elemezték együtt – legalábbis nem közismert – a pénzügyileg hasonló válságokat, amik közül néhányat pénzügyi szempontból össze lehet hasonlítani a mai válsággal. Kezdjük a helyi pénzek szempontjából is fontos 1890-es Baring-válsággal. Argentína gazdasága a válság előtt a világ egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasága volt. Óriási mennyiségű tőke áramlott az országba. A bankok – többek között – a felfuttatott ingatlanárak fedezete mellett bocsátottak ki hatalmas hiteleket. Az angol jegybank hirtelen megemelte kamatát és a pénzügyi buborék kipukkadt. Az egyéb pénzügyi problémák mellett az ingatlanok mesterségesen felfuttatott árai lezuhantak s a hitelek nagy része fedezetlenné vált. A válsághoz nevét adó Baring-bankház csaknem csődbe ment.¹⁰

Hasonló, az ingatlanárak felfutását is magában foglaló pénzügyi válságnak tekinthető az 1890-es argentin, az 1990-es japán és az 1998-as dél-koreai válság is. A gazdasági „boom” következtében felfuttatott ingatlanárak fedezetére óriási hitelkibocsátás, majd az ingatlanárak visszaesése miatt fedezetlen hitelek tömege. Mint minden válságnak, a pénzügyi válságoknak is vannak vesztesei és nyertesei. A „minta” 1890 óta adott s 2007-ben is hasonló játszódott le.

Van-e kiút a jelenlegi válságból?

Az egyik lehetőség a Milton Friedman által is javasolt – de a gazdaságpolitikusok által elegánsan elfelejtett – 100%-os kötelező tartalékráta fokozatos bevezetése lenne (Friedman, 1968). A subprime válság kitörése után a világ vezető államainak tanácskozásain (G10, G20) napirenden volt a bankrendszerek erőteljes szabályozása, majd az illetékes államok vezetői – érdekes módon – „elfelejtkeztek” az egészről.

Az infláció leküzdésének vágya felszínre hozta a pénzjobbítókat, akik próbálták megfejteni az inflációk okait és sajátos módszereket dolgoztak ki, javasoltak a pénzromlásának megakadályozására. Ezen emberek közül kiválik *Silvio Gesell* (2004), aki feltehetően nem csak a javasolt módszere miatt, hanem, mert több neves közgazdász, köztük *J. M. Keynes* (1965) is megemlékezett munkásságáról. Az egyik legjobbnak tekinthető utat mutatta meg lassan már 100 éve, amikor Henry George és

⁹ Természetesen itt vitatkozni lehet, hogy a válság okozta az inflációt, vagy az infláció a válságot, azonban tény, hogy a kettő általában kéz a kézben járt akkor is, s jár ma is.

¹⁰ http://telepinezopont.blog.hu/2012/01/20/mi_tortent_argentinaban_i

Proudhon munkáira alapozva kidolgozta a „romlandó” pénz elméletét¹¹. Proudhon elméletéből és a megvalósított (de tönkrement) „cserebank” elképzeléséből kiindulva rájött, hogy minden romlandó, amit a természet vagy az ember alkotott, kivéve a pénzt. Ez a „romlatlanság” az eredetileg a munkamegosztás miatt szükséges csere lebonyolíthatósága mellett különleges szerepet biztosít a pénznek nemcsak a gazdaságban, a társadalom működésében is. A vagyonfelhalmozás, majd a hatalom eszközévé válik. Érvényesül egy amerikai közgazdász megállapítása: „*Ha monopóliumod van egy olyan árucikk felett, amire mindenkinek szüksége van, amit mindenki akar, amiből senkinek sincs elég, akkor számos biztos lehetőséged van nyereszkedni, illetve óriási politikai befolyás gyakorolni.*”¹² A geselli pénz ettől a különleges tulajdonságától akarja megfosztani a pénzt.

Kamatmentes pénzek

A Silvio Gesell által kidolgozott, és végleges formában 1916-ban kiadott pénzelmélet a válság következtében ismét reflektorfénybe került. Lényege – a földelméletével itt nem foglalkozunk – a negatív kamat, ami a pénz felülbélyegzésével kívánt biztosítani. A bélyegekből befolyó pénzösszeg a közösség tulajdona, amivel a helyi vállalkozókat (munkahelyteremtés), helyi fejlesztéseket, vagy bármilyen, a közösség számára hasznos célt lehet támogatni. A negatív kamat egyrészt felgyorsítja a (kész)pénz forgását, másrészt megnehezíti a pénz felhalmozását.

A geselli pénzelmélet követői és más pénzüjítók létrehozták a helyi – az állami pénzkibocsátástól és a kereskedelmi banki pénzteremtéstől független – pénzeket. A híresebb esetek, Ausztriában a wörgli, a német Wära, az amerikai scriptek (utalványok) az 1930-as évekből, a '29-es válság után. Ezeket, amikor „túl” sikeresnek bizonyultak, betiltották. Feltevések szerint ma mintegy kétezer helyi pénzt kibocsátó közösség működik a világon.

Egyrészt automatikusan felvetődik a kérdés: miért van szükség helyi pénzekre, amikor egyrészt – tankönyvi szinten mind a makroökómia, mind a makropénzügyek tanítása szerint – a jegybanktól függ a pénzkibocsátás, másrészt az igen nagyszámú kereskedelmi bank képes lenne kielégíteni a pénzigényeket, a monetáris pénzkínálatot? Másrészt mi szükséges ahhoz, hogy sikeresek legyenek?

Erre próbálunk – egyrészt természetesen nem teljeskörű, de egyféle álláspontot egyértelműen képviselő, másrészt nem a „mainstream” álláspontját képviselő – választ adni az alábbiakban.

A bankok és a helyi pénzek

A fentiekben bemutatott elméleti dinamikus pénzteremtési folyamatból le lehet vonni azt a következtetést, hogy a bankok számára – amennyiben ki tudják helyezni hiteleiket – óriási haszonnal jár a folyamat. A hitel mindig csábítás is. Korábban hozzájut a hitelfelvevő a vágyott jószághoz, hamarabb felépíthető egy termelőüzem, tehát csökken a termelés piaci kockázata. Azonban mindennek ára van. A hitel ára a kamat, amely megdrágítja a vágyott jószághoz való hozzájutást, akár fogyasztási cikkről, akár termelőegységéről van szó.

¹¹ Gesell, S.: A természetes gazdasági rend szabadföld és szabadpénz révén

¹² Joseph, P: Zeitgeist, Addendum (film)

Másrészt a bankok a hitelek mennyiségének szabályozásával pénzbőséget, vagy pénzhiányt képesek előállítani a gazdaságban. A mostani gazdasági válságot is egyesek a pénz hiányának tulajdonítják, pedig elegendő egy pillantást vetni az 1. vagy a 2. ábrára, s rögtön szinte viccesnek tűnik az ilyen állítás. Nemhogy pénzhiány nincs, soha nem látott pénzbőség van a világban. Egyes pénzügyi szakemberek szerint már 2000-ben 50-szer annyi volt a pénzmennyiség a világban, mint amennyi az áruforgalom zavartalan lebonyolításához szükséges lett volna.

A mai „független jegybank eszméje”, amelyben az infláció elleni harcnak komoly szerepet tulajdonítanak, meggátolja a gazdaság zavartalan pénzellátásának biztosítását a kormány által. Ez kétségtelen inflációs veszélyekkel jár, azonban a jegybankok gigászi infláció ellenes harca ellenére is „tombol” az infláció, ami a mértéket alig ismerő pénzteremtés eredménye.

A mai pénzrendszerben kettős inflációgerjesztő hatás érvényesül, egymást erősítve. A pénzteremtés és a magán-kamatszedés. A pénzteremtés dinamikájából látható, hogy a kereskedelmi banki haszon a nyújtott hitelek mennyiségének függvénye. A pénzpiaci „piaci folyamatok” és a profitmaximalizálás logikája azt diktálja, hogy minél több hitelt helyezzenek ki a bankok. A probléma lényege az, hogy elegendő pénzmennyiség van a gazdaságokban, csak az eloszlása egyenlőtlen. Ha elegendő pénz van a gazdaságban, miért van szükség hitelre? Akinek van, pillanatnyilag nem akar vásárolni. Viszont potenciális vásárlóerő. Tehát az vesz fel hitelt, akinek nincs. S a hitelfelvételével szaporítja a pénzmennyiséget, azaz inflációt gerjeszt.

Az arany demonetizálása előtt érvényes volt a mondás: „a bank annak ad kölcsönt, akinek amúgy is van”. Az arany demonetizálásától a subprime válság beindulásáig felborult a „rend”. A bankok a megvásárolandó jószág fedezetére hitelt bocsátottak ki. Lényegében fedezetlen hiteleket. A bank nem megvásárolta a jószágot, hanem kötelezettséget vállalt arra, hogy a hitelt igénylő rendben fizetni fogja a törlesztő részleteket. Akár bedől egy hitel, akár nem, a bank nem a valóságban meglévő pénzt követel az adóstól, hanem semmiből teremtett pénzt.

A válságra hivatkozva a bankok „megszigorították” a hitelkihelyezést. (Csak hab a tortán, hogy a válság kitörésekor az USA adminisztráció 700 milliárd \$-t, az EU 800 milliárd euró kölcsönt ajánlott fel a kereskedelmi bankoknak, s az ehhez szükséges pénzt tőlük kérte kölcsön – természetesen kamatra. Merítsünk vizet a tengerből, majd öntsük bele, nehogy kiapadjon.) A megszigorított hitelkihelyezés pénzhiányhoz vezetett. Ezen az „alkalmi” pénzhiányon igyekeztek/igyekeznek segíteni a helyi pénzek kibocsátói.

A pénzteremtés legnagyobb problémája, hogy a hitel kibocsátója nem létező pénz után szed – nem is kis – kamatot. A bankok és a helyi pénzek kibocsátóinak érdekei értelemszerűen ellentétesek a pénzteremtés hasznának ismeretében.

Pénzkibocsátás, pénzteremtés

A helyi pénzek kibocsátásánál felvetődik egy alapkérdés. A helyi pénzt kibocsátják vagy teremtik, mint a kereskedelmi bankok?

Helyi pénzek

A geselli típusú értékvesztő pénzek talán a legismertebbek. Gesell az értékvesztést megfelelő értékű bélyegeknek a pénzre ragasztásával képzelte el. Az elv nagyon egyszerű. Ha minden jószág, amit a természet, vagy az ember állít elő, romlékony, akkor a társadalom által előállított pénz is legyen az.

A történelemből kiderül, hogy nincs új a nap alatt. Lényegében a geselli elvet már magdeburgi „brakteät” vagy „brakteaten” (1150-től kb. 1500-ig) érvényesítette¹³. A magdeburgi érsek olyan érméket nyomtatott, amelyeket évente kétszer ki kellett cserélni. A cél az adó legegyszerűbb és legpontosabb beszedése volt. Ily módon 12 régi pénzért 9 újat adtak, s a 3 pfennig különbség volt az adó. Az fizetett adót, akinek volt pénze.

Lényegében ezt valósították meg 1930-ban Wörgl-ben. Mint említettük, sikere ellenére – vagy éppen e miatt – gyorsan betiltották. A helyi pénzeknek számos típusa ismeretes, azonban a geselli elv újbóli megvalósítása nem ismert. Ennek számos oka lehet. A legkézenfekvőbb, hogy az emberek szeretnek vagyont felhalmozni s a geselli pénz ezeket a vagytonokat elerodálja. Egy másik ok, hogy a bankok hozzászoktatták az embereket az egyáltalán nem természetes kamathoz. Mindenki szeret munka nélkül pénzhez jutni. A kamat pedig az évezredek tanúsága szerint ilyen jövedelem.

A helyi pénz a jelenlegi hitelpénzzel szemben kamatmentesen kerül kibocsátásra, tehát megrendelőjét nem terheli kamatfizetési kötelezettség. A kibocsátónak kell meghatároznia, hogy mennyi pénzre van szüksége az adott közösségnek a cserék lebonyolításához. Ez egyben a felelőssége is, mert ha többet bocsát ki a szükségesnél, inflációt gerjeszt, ha kevesebbet, a cserét akadályozza. Cserébe fennáll az inflációmentesség lehetősége. A geselli típusú pénzek előnye a többivel szemben, hogy nem érdemes felhalmozni, mert az idő múlásával veszít értékéből, így ellehetetleníti a pénz vagyon felhalmozási funkcióját¹⁴.

A mai individualizálódott, elidegenedett világunkban van még egy fontos szerepe a helyi pénzeknek. Ez a közösségformálás. Már a kisebb városokban sem nagyon ismerik egymást az emberek és vásárlásaikat sokszor a hipermarketekben végzik, ami nem teszi lehetővé az ismerkedést. A helyi pénzek elfogadói általában a kisebb boltok, amelyekben – akár a régi időkben – rendszerint beszédbe elegyednek s így előbb-utóbb megismerik egymást az emberek. Egymás gondjainak megismerése a közösségek kialakulásának alapja.

Az utóbbi években fejlődésnek indult Magyarországon is a helyi pénzek kibocsátása. Országos visszhangja volt a Soproni Kékfrankos kibocsátásának, majd követte a Balatoni Tallér és folyamatban van több helyen újabb és újabb helyi pénzek kibocsátása. A kibocsátás előkészítése nagyon gondos, sokrétű munkát igényel, ami nem biztos, hogy megvolt/megvan a már kibocsátott/kibocsátandó helyi pénzeknél.

¹³ http://egyiketsem.blog.hu/2007/08/13/penztortenelem_kozpenzrendszer_es_az_ara

¹⁴ Meg kell jegyezni a teljesség kedvéért, hogy a felhalmozás lehetősége ugyanakkor pénzbőség idején szűkíti az inflációs folyamatok kialakulásának lehetőségét.

Kibocsátásának néhány feltétele

A helyi kibocsátású pénz egyik legnagyobb előnye – ha kihasználják a lehetőséget -, hogy közel inflációmentes is lehet a kamatmentes kibocsátás következtében. Természetesen a környezeti hatások alól nem vonható ki teljes mértékben, csak speciális esetekben. Az alábbiakban néhány – előre jól látható – problémát próbálunk megvilágítani anélkül, hogy elmélyednénk a részletekben (bár „az ördög a részletekben rejtőzködik” – tartja a mondás):

- szervezési munkaigénye mindegyiknek nagy, a legnehezebb az emberek meggyőzése;
- bármelyik, bármilyen formában történik is a kibocsátás, az alapprobléma közös: biztosítani kell a pénz forgását.
- a pénz forgásbiztosítása nagyszámú közreműködőt igényel, feltételezések szerint 30-50000 fős körzet a megfelelő az indulásnál;
- a helyi állami vezetés részvétele nagy mértékben meg tudja könnyíteni a pénz bevezetését és forgását, ha az állami tisztviselők bérük egy részét helyi pénzben kapják, a szállítóit az önkormányzat ebben fizeti és esetleg a helyi adók befizetését is elfogadja helyi pénzben;
- a forgás biztosításához fel kell mérni, hogy mely fogyasztástípusokat tud lefedni a körzet saját termeléssel, azaz a pénz lehetséges útjait, tehát kinek lehet fizetni vele és aki a pénzt kapja, hol tudja azt elkölteni;
- a pénz útjai mellett az egyes elfogadóhelyeken a forgalom nagyságát is meg kell becsülni, ami a kibocsátandó pénzmennyiség alapja;
- a forgalom mellett az egyedi vásárlások nagyságának ismerete is szükséges az elfogadó helyeken, mert a címletek nagysága csak ez alapján határozható meg. Problémássá válhat a forgásuk, ha csak nagy címletben bocsátják ki őket, mert a kis tételű vásárlásokat kizárják vele;
- erősebben inflálódo környezetben – így Magyarországon is – esetenként érdemes a hivatalosaktól eltérő címleteket alkalmazni. Például bevezetéskor a mai nagycímletű pénzek mellett századrésznyi saját pénzt bocsátanak ki: a 20000 Ft-ot 200 „dukát”-ra váltják, ami erősítheti a pénz elfogadását, mert az emberek „jó pénz”-ként értékel(he)ik;
- a forgás biztosításához biztos nem elég, ha csak a termelők egymás közötti forgalmát bonyolítják vele. Amennyiben az alkalmazottak bérének egy részét is ebben fizetik, már biztosítják a pénz áramlását;
- a belső forgalom mellett igen fontos felmérni, milyen „exportcikkkel” rendelkezik a közösség. Ez több okból is rendkívüli figyelmet érdemel:
 - az inflációmentesség szempontjából a legkritikusabb az energia, amelyet általában egyetlen kisközösség sem képes önállóan biztosítani. Az energia árának emelése pedig nem kizárható a helyi pénzben megállapított árak alakulásából;
 - a közösség által megtermelt, de fel nem használt termékmennyiség „exportálható”. Egyrészt az „importcikk” árának változása – benne az energiával – inflációgerjesztő lehet, másrészt importcikket csak olyan mennyiségben lehet helyi pénzben árusítani, amennyit az exportbevétel ellentételez;
- az általános, hivatalos infláció beépítése a rendszerbe különböző problémákat vet fel:

- kié lesz az inflációs adó? Ha a kibocsátóké, akkor a csak a pénzt felhasználóknak előbb-utóbb a nemtetszését válthatja ki, hogy egyesek jövedelemhez jutnak az ő terükre;
 - ha ugyanúgy inflálódik, mint a hivatalos pénz, akkor mi szükség van rá. A jelenlegi pénzügyi műveltségi szinten elég nehéz megmagyarázni az embereknek, hogy egyrészt megszünteti a pénzihiányt – ami közvetlenül elsősorban a termelőket és nem a pénzt csak felhasználókat sújtja –, másrészt kamatmentes a kibocsátása, amin a közösség nyer;
- utoljára, de nem utolsó sorban a helyi pénzt elfogadó helyeken kiemelten fontos a minőség biztosítása. A nem megfelelő minőségű árut, szolgáltatást kapó vásárló hamar elhagyja a rendszert és tér vissza a hivatalos pénz használatához.

A helyi kibocsátású pénzek egy része geselli elven működő, egy része nem. Egy másik szempont szerint önkormányzati, vagy magán kibocsátású lehet. Mindegyik típusnak megvannak az előnyei és hátrányai is. Vegyünk néhányat sorra ezekből.

6. táblázat

	<i>önkormányzati részvételű</i>	<i>magán kibocsátású</i>
<i>típus független problémák</i>	- magántőke igénye kisebb, mert a szükséges pénzügyi fedezet egy részét az önkormányzat biztosítja; - szervezési munkaigénye kisebb, mert az önkormányzat igen sok információval rendelkezik s bizonyos hatalma is van a cél eléréséhez; - az önkormányzat részvétele egyrészt bizalmat gerjeszt a pénz iránt, másrészt tevékeny közreműködése mellett a forgás automatikusan biztosított;	- komoly magántőke kell az induláshoz; - óriási szervezőmunkát igényel, mert minden információt a szervezőknek kell megszerezniük és minden résztvevőt személyesen kell meggyőzniük az elterjedtség egy kritikus pontjáig; - a helyi pénz iránti bizalom megteremtése teljes mértékben a kibocsátóra hárul, ami a megfelelő pénzforgási sebesség elérése szempontjából egyik kritikus pontja a fennmaradásának;
<i>nem geselli típusú</i>	- a pénzkibocsátás hasznán vagy osztozni kell az önkormányzattal, vagy teljes egészében átengedni neki a felhasználást;	- minden haszon, ami keletkezik, a kibocsátóké;
<i>geselli típusú</i>	- a bélyegek haszna az önkormányzaton keresztül a közösségé; - kisebb közösségben is szervezhető, megfelelő felvilágosító munka esetében.	- a bélyegek haszna a kibocsátóké, ami különféle problémákat okozhat a nem tulajdonos pénzhasználóknál.

A feltételek felsorolása nem lehet teljeskörű, mert a szerző személyesen nem vett részt ilyen akcióban és az élet mindig produkál előre nem látható problémákat. A fenti felsorolás remélhetőleg segítséget nyújt a kibocsátást már megvalósítóknak és a tervezőknek is – ha eljut hozzájuk.

Fennmaradásának esélyei

A legnagyobb tanulság talán az, hogy a pénzügyi műveltséget lényegesen magasabb szintre kell(ene) emelni ahhoz, hogy az emberek megértsék a helyi pénzek működését. A mai individualizált világunkban az emberekből hiányzik a közösségért tenni vágyás és legalább ekkora probléma, hogy választott vezetőik nemegyszer becsapták őket üres ígéretekkel.

A legnehezebb és a leghosszabb időt igénylő dolog az emberek gondolkozásmódjának megváltoztatása. Aki helyi pénz bevezetésére vállalkozik, annak ezzel számolnia kell. Emellett ellenük dolgozik az emberek türelmetlensége is, mert bárhogy vezet be, látványos, gyors eredmények nem érhetők el s az emberek hajlamosak hamar elfordulni a lassabban beérő dolgoktól, bármekkora hasznot ígérnek is nekik hosszútávon.

Tanulságok

A világban már sok minden megtörtént. Pozitív és negatív dolgok egyaránt. Jelenleg igen nehéz helyzetben van a világ gazdasága, a pénzügyi rendszer, beleértve a pénzteremtést és a kamatszedést, úgy néz ki, javíthatatlan s ennek következtében fenntarthatatlan. Az országok adósságállománya feltartóztathatatlanul növekszik a kamatos kamat pénzteremtés következtében s ezért egyre nagyobb hányadát kell a nemzeti jövedelmeknek adósságszolgálatra fordítaniuk. A nagy kérdés, hogy az egyre növekvő adósságszolgálatok mikor roppantják össze a gazdaságokat. Az EU eseményei azt mutatják, hogy egyre több ország kerül lehetetlen helyzetbe a fejlett világból is. A megszorítások az adósságszolgálatok teljesítése érdekében egyre nagyobb társadalmi feszültségeket szülnek, ami robbanásveszélyes helyzeteket állított elő már eddig is s ezek száma várhatóan nőni fog.

A közgazdászoknak előbb-utóbb be kell látniuk, hogy a kamat munka és kockázat nélküli¹⁵ haszonszerzés, azaz jövedelem¹⁶, és olyan gyors pénzmennyiség növekedést okoz a gazdaságokban, ami a reálszféra számára követhetetlen – mint ezt a Fed dollárkibocsátása illusztrálja. A hatalmas pénzmennyiség csak a spekulációt erősíti. Ehhez még sok minden társul. Így a folyamat nehezen átlátható, nehezen érthető, a megértéséhez le kell ásni az alapokig.

Az 1929-es világválsághoz hasonló, vagy annál még rosszabb helyzet előállása esetén a helyi pénzek mentőövek lehetnek a társadalmak számára. Ha nem megfelelően előkészítve vezet be őket és elbuknak, esetleg a térség jövőjét tehetik kockára a jóindulatú laikusok. Igen régi a mondás: „*A pokolba vezető út is jószándékkal van kikövezve.*” Egyenlőre csak szurkolhatunk a bevezetésre vállalkozóknak, hogy sikeres legyen az általuk bevezetett helyi pénz.

¹⁵ Egyrészt ma a bankár szinte sohasem a saját vagyonát kockáztatja, hanem a betétesekét, másrészt normál üzletmenet mellett csak megfelelő fedezetre ad hitelt, ami kockázatmentessé teszi a hitelt.

¹⁶ Egyesek ez ellen felvethetik, hogy ez erkölcsi megfontolás, azonban ennek komoly gazdasági következményei vannak. Talán elég, ha a vagyon átrendezésre utalunk, ami a középkorban több parasztlázadás alapvető oka volt, például a Fuggerek idejében.

Irodalomjegyzék

- FRIEDMAN, M. (1968): The Role of Monetary Policy. *The American Economic Review*, 58 (1), 1-17.
- GESELL, Silvio (2004): *A természetes gazdasági rend szabadföld és szabadpénz révén*. Budapest: Kétezeregy Kiadó.
- KEYNES, John Maynard (1965): *A foglalkoztatás, a pénz és a kamat általános elmélete*. Budapest: KJK.
- OGGER, Günter (1999): *A Fuggerek. Császári és királyi bankárok*. Budapest: Európa.
- VIGVÁRI, András (2004): *Pénzügy(rendszer)tan*. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és üzleti Kiadó Kft.

Filmidézlet

- Joseph, Peter: Zeitgeist, Addendum (<http://www.youtube.com/watch?v=JcbMW5Y5HxY>)
- Still, Bill: The secret of Oz (<http://www.youtube.com/watch?v=0zWRUOoiXD0>)

Internetcímek

- <http://cegvezetes.hu/2002/11/integralodo-megoldasok/>
- <http://de.wikipedia.org/wiki/W%C3%A4ra>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_George
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Scrip>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Silvio_Gesell
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Pierre-Joseph_Proudhon
- http://newworldchaos.blog.hu/2010/12/18/a_vilag_penzvalsaganak_mely_okai
- http://static.safehaven.com/authors/ash/18605_a.png
- <http://stevehollier.wordpress.com/2011/07/26/us-debt-crisis-dancing-on-a-knifes-edge/>
- http://hu.wikipedia.org/wiki/I._Henrik_angol_kiraly
- http://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/200208/maganvallalkozo_a_vilag_elen
- <http://www.scribd.com/doc/59757528/Talentum-es-Id%C5%91dollar-Sulinet-a-helyi-penzr%C5%91>
- http://www.szocialoekonomie.info/Info_Foreign_Languages/Hungarian/hungarian.html
- <http://www.ukessays.com/essays/beauty-therapy/barro-gordon-model.php>